

עולת מישע

הקדמה

במאמר זה ננסה לבאר קטע תנכ"י מוקשה - סוף פרק ג' במלכים ב'. בפרק זה מתוארת יציאת קואליציה של שלשה מלכים-יהורם מלך ישראל המוביל ועמו מלך יהודה ומלך אדום, נגד מלך מואב שפשע. במלחמה זו זוכה עם ישראל להתערבות נבואית ונס מיוחד.

על-מנת לעמוד על הקשיים בפרק הנדון, נביא את הדברים ככתובם ונבאר את הקשיים.

ו. וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ יְהוֹרָם בַּיּוֹם הַהוּא מִשְׁמֵרוֹן וַיִּפְקֵד אֶת-כָּל-יִשְׂרָאֵל: ז. וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁלַח- אֶל-יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ-יְהוּדָה לֵאמֹר מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי הַתֵּלֵךְ אֵתִי אֶל-מוֹאָב לְמַלְחָמָה וַיֹּאמֶר אֶעֱלֶה כְּמֹנִי כְּמוֹךְ כְּעַמִּי כְּעַמְּךָ כְּסוֹסֵי כְּסוֹסֶיךָ: ח. וַיֹּאמֶר אִי-זֶה הַדָּרָךְ וַעֲלָה וַיֹּאמֶר דָּרָךְ מִדְּבַר אָדוֹם: ט. וַיֵּלֶךְ - מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ-יְהוּדָה וּמֶלֶךְ אָדוֹם וַיִּסְבּוּ דָרָךְ שְׂבַעַת יָמִים וְלֹא-הָיָה מַיִם לְמַחְנֶה וּלְבַהֲמָה אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם: י. וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵהָהּ כִּי-קָרָא ה' לְשַׁלְשֵׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לְתֵת אוֹתָם בְּיַד-מוֹאָב: יא. וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאִין פֹּה נִבְיָא לְה' וַנְּדַרְשָׁה אֶת-ה' מֵאוֹתוֹ וַנֵּעַן אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֹּה אֶלִישָׁע בֶּן-שָׁפָט אֲשֶׁר-יֵצֵק מַיִם עַל-יְדֵי אֱלֹהֵי: יב. וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט יֵשׁ אוֹתוֹ דָּבַר-ה' וַיִּרְדּוּ אֵלָיו מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיְהוֹשָׁפָט וּמֶלֶךְ אָדוֹם: יג. וַיֹּאמֶר אֶלִישָׁע אֶל-מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מַה-לִּי וְלָךְ לָךְ אֶל-נְבִיאֵי אֲבִיךָ וְאֶל-נְבִיאֵי אִמְךָ וַיֹּאמֶר לוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵל כִּי-קָרָא ה' לְשַׁלְשֵׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לְתֵת אוֹתָם בְּיַד-מוֹאָב: יד. וַיֹּאמֶר אֶלִישָׁע חִי-ה' צְבֹאוֹת אֲשֶׁר עִמָּדְתִּי לִפְנֵי כִי לִוְלִי פָּנִי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ-יְהוּדָה אֲנִי נִשְׂא אִם-אֶבִּיט אֶלֶיךָ וְאִם-אֶרְאֶךָ: טו. וַעֲתָה קְחוּ-לִי מִנְּגוֹן וְהָיָה כִּנְגוֹן וְתָהִי עָלָיו יַד-יְהוָה: טז. וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר ה' עֲשֵׂה הַנְּחַל הַזֶּה גְּבִים גְּבִים: יז. כִּי-כֹה אָמַר יְהוָה לֹא-תֵרְאוּ רוּחַ וְלֹא-תֵרְאוּ גֶשֶׁם וְהַנְּחַל הַהוּא יִמְלֵא מַיִם וְשִׁתִּיתֶם אֹתָם וּמִקְנֵיכֶם וּבְהֵמַתְכֶם: יח. וְנִקַּל זֹאת בְּעֵינֵי ה' וְנָתַן אֶת-מוֹאָב בְּיָדְכֶם: יט. וְהִכִּיתֶם כָּל-עִיר מְבָצָר וְכָל-עִיר מְבַחוּר וְכָל-עֵץ טוֹב תִּפְּלוּ וְכָל-מַעְיָנֵי-מַיִם תִּסְתַּמּוּ וְכָל הַחֲלָקָה הַטּוֹבָה תִּכָּאֲבוּ בְּאֲבָנִים: כ. וַיְהִי בְּבִקְרָה כְּעֵלוֹת הַמְּנַחָה וְהָיָה-מַיִם בָּאִים מִדָּרָךְ אָדוֹם וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֶת-הַמַּיִם: כא. וְכָל-מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי-עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֵם בָּם וַיִּצְעֲקוּ מִכָּל חֹגֵר חֲגִירָה וַמְעֵלָה וַיַּעֲמְדוּ עַל-הַגְּבוּל: כב. וַיִּשְׁפְּימוּ בְּבִקְרָה וְהִשְׁמֵשׁ זָרְחָה עַל-הַמַּיִם וַיִּרְאוּ מוֹאָב מִנְּגַד אֶת-הַמַּיִם

אָדָמִים כָּדָם: כג. וַיֹּאמְרוּ דָם זֶה הַחֶרֶב נִחְרַבְנוּ הַמְּלָכִים וַיָּכּוּ אִישׁ אֶת-רֵעֵהוּ וַעֲתָה לְשָׁלַל מוֹאָב: כד. וַיָּבֹאוּ אֶל-מִתְנַה וַיִּשְׂרָאֵל וַיִּקְמוּ יִשְׂרָאֵל וַיָּכּוּ אֶת-מוֹאָב וַיִּנְסוּ מִפְּנֵיהֶם (וַיָּבֹאוּ) [וַיָּכּוּ-בָהּ] וְהַכּוֹת אֶת-מוֹאָב: כה. וְהָעָרִים יִחְרְסוּ וְכָל-חֲלָקָה טוֹבָה יִשְׁלִיכוּ אִישׁ-אֶבְנֹו וּמִלֵּאוּהָ וְכָל-מַעְגָּן-מַיִם יִסְתֶּמּוּ וְכָל-עֵץ-טוֹב יִפִּילוּ עַד-הַשְּׂאִיר אֲבָנֶיהָ בְּקִיר חֲרָשׁוֹת וַיִּסְבּוּ הַקְּלָעִים וַיִּכּוּהָ: כו. וַיֵּרָא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי-חָזַק מִמֶּנּוּ הַמְּלַחְמָה וַיִּקַּח אוֹתוֹ שֶׁבַע-מֵאוֹת אִישׁ שׁוֹלֵף חֶרֶב לְהַבְקִיעַ אֶל- מֶלֶךְ אֲדוֹם וְלֹא יָכֹלוּ: כז. וַיִּקַּח אֶת-בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר-יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עִלָּה עַל-הַחֲמָה וַיְהִי קֶצֶף-גָּדוֹל עַל-יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעֲלָיו וַיָּשֻׁבוּ לְאָרֶץ:

הקשיים

השאלה החמורה ביותר מבחינת ההגות המקראית היא: מה טיבו של אותו קצף גדול על ישראל, מה לישראל ולקרבתן זוועה שהקריב מלך מואב? שלש נקודות נוספות שבהן נגעו המפרשים הם:

א. **למי** הקריב מלך מואב את הקורבן? דבר זה אכן אין לו הכרע בפשוטו של מקרא.

ב. **את בנו של מי** הקריב מלך מואב האם את בנו שלו או את בנו של מלך אדום?

מפשוטו של מקרא נראה לומר שמלך מואב הקריב את **בנו שלו עצמו**, שהרי בפס' כ"ו הנושא הוא מעשי מלך מואב: "וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו". פס' כ"ז הוא המשך ישיר ואין בו שינוי נושא: "ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלה עולה על החומה...". לכן, בפשט הפסוק הבן עליו מדובר הוא בן של מלך מואב ולא של מלך אדום.

ג. **מי קצף על ישראל?**

אומנם גם לשאלה זו נראה ברור מפשוטו של מקרא שהקבי"ה הוא זה שקצף על ישראל. זיהי קצף אינו תיאור של אדם קוצף, אם-כן זהו קצף של הקבי"ה. וגם תוצאתו של קצף זה שהיא הפסקת נס הניצחון של ישראל נראה כתגובה אלוקית.

ניסיונות תירוץ הקושי

שיטת הגמרא:

בגמרא נחלקו אמוראים האם קרבנו היה לשם שמים או לעי"ז: "רב ושמואל, חד אמר לשם שמים, וחד אמר לשם עבודה זרה". (סנהדרין לט, ב).

מדברי הגמרא שם מוכח שהקצף היה מופנה מהקב"ה על ישראל, ולכן דנו מה פשר הקצף: "בשלמא למ"ד לשם שמים היינו דכתיב 'ויהי קצף גדול על ישראל', אלא למאן דאמר לשם עבודה זרה אמאי 'ויהי קצף?!' ... - כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כמקולקלין שבהם עשיתם. **"ויסעו מעליו וישבו בארץ"** - אמר רבי חנינא בר פפא באותה שעה ירדו רשעיהן של ישראל למדריגה התחתונה".

רד"ק (מלכים ב' ג', כ"ז) מפרש דברי הגמרא; שמ"ד שמלך מואב הקריב את בנו לשם שמים, היה הקצף ע"י הקב"ה מכיוון שמלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות רצון ה', [אע"פ שבעצם אין זה רצון ה' להקריב לפניו בני אדם לקרבן], וישראל היו מקציפים את ה' בכל יום - שלא עושים רצון ה' ולמ"ד שהקריב את בנו לעבודה זרה של חמה, היה קצף על ישראל מכיוון שזכרו עוונותיהם של ישראל שגם הם היו שורפים בניהם לעבודה זרה. מכאן רואים שהגמרא קיבלה את שתי ההבנות העולות מפשוטו של מקרא: א. מלך מואב הקריב את בנו שלו, ב. הקצף היה של הקב"ה על ישראל. המחלוקת בגמרא היא לגבי השאלה למי הוקרב הקורבן.

מצודת דוד, רד"ק ורלב"ג (במקום):

מלך מואב הקריב את בנו של מלך אדום ומלך אדום קצף קצף גדול על ישראל עקב מות בנו.

ומאין הגיע בנו של מלך אדום לידי מלך מואב?

רד"ק מפרש בשם אביו שבנו של מלך אדום היה ברשות מלך מואב עוד קודם למלחמה ולכן מלך אדום הצטרף למלחמה עם ישראל כדי להציל את בנו. רד"ק בשם אחיו - ר' משה, מצודת דוד ורלב"ג מסבירים שהכוונה בפסוקים: "וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו" (כ"ו) "ויקח את בנו הבכור... ויעלהו עולה." (כ"ז), היא שמלך מואב לא הצליח להבקיע אל מלך אדום, אבל הוא כן הצליח לקחת את בנו של מלך אדום.

לפי דרך זו אפשר להבין את סיבת הקצף על ישראל ומוסיף המצודת דוד לבאר, שמלך אדום היה תחת מרות מלך יהודה, לכן חויב לצאת למלחמה ואם כן מתבקש מאוד שיהיה מצדו קצף גדול על ישראל, כי בעבור המלחמה באה לו הרעה ההיא ולא ראו ישראל להצילו.

נראה שפרושים אלו אינם מתיישבים בפשט הכתוב, כמו שנתבאר, שפשט הכתוב הוא שמלך מואב הקריב את בנו שלו ולא את בנו של מלך אדום ושהקצף הוא קיצפו של הקב"ה ולא של בשר ודם.

פרופ' אליצור [חוקר מקרא בן זמננו] מסיק שמשמעות המילה 'קצף' הינה

מגפה. הוא מציין את הפסוק: "יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף" (במדבר י"ז, א). הקשר המקראי סמנטי בין שתי המלים מובן שכן 'מגפות הן הביטוי המובהק לזעמו של האל'. אך מדוע לדעת הכותב קצף ה' על ישראל בגלל מעשה זוועה של מישע מלך מואב שהוא עניין בינו לבין אלילו?....

פרופי אליצור מסיק שתי מסקנות:

האחת, שפרוש המילה קצף אינו זעם אלא נגף - מגפה.

השנייה ש"זיהי קצף גדול על ישראל" אינו כתוצאה מעולת מישע, אלא החלטה אלוקית שאין לה דבר עם עולת מישע.

נראה ששני חידושים אלו רחוקים מפשט הכתובים.

החידוש הראשון שקצף הוא נגף, נסתר מהפסוק שפרופי אליצור מביא כהוכחה "יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף". בפס' זה ברור שהנגף אינו הקצף עצמו אלא תוצאה שלו. ברור שהקצף הוא כעס והנגף הוא ביטוי של הכעס.

החידוש השני שאין קשר בין זעמו של ה' ובין המעשים הרציונאליים שאירעו באותה תקופה נראה רחוק מאד מפשט התנ"ך.

ומעבר לקשיים בפשט, תשובתו של פרופי אליצור לגבי מדוע קצף ה' אינה מניחה את הדעת, שהלא סיבת הכעס לפיו "נמצא מלך ישראל נישא על כנפי ישועת פלא שלא נועדה לו והוא מבקש לקטוף פירותיו של ניצחון שאין הוא זכאי לו לפי תורת ההשגחה הנבואית". הייתה כבר בשעת נבואת אלישע ובכל זאת ניבא לו הנביא ניצחון מופלא אם כן מה נתחדש שגרם להפסיק ניצחון זה?

שיטת המדרש לפתרון הקושי

ונראה שהפתרון לפרשה סתומה זו מצוי בדברי המדרש (תנחומא כי תישא פרשה ה). כשמעיינים בעומק דברי המדרש אפשר להגיע להבנת פשט הכתוב.

"...וחסד לאומים חטאת, חסד שאומות העולם עושין, חטאת הוא לישראל. ממי את למד. מן מישע מלך מואב, שנאמר, ומישע מלך מואב היה נוקד (מ"ב ג ד). מהו נוקד, רועה. והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר (שם). מהו אילים צמר. רבי אבא בר כהנא אמר, פרוזבטיא. מה עשה. כנס כל אסטרונוגין שלו.

אמר להם, לית אתון אמדין לי מה דין. אנא עבד קרבא עם כל אומה וגלה להון. וכד אנא עבד קרבא עם יהודאי, נצחון לי. (אמר להם אין אתם אומרים לי מה זה!! אני עושה קרב עם כל אומה ומגלה אותם. וכשאני עושה קרב עם יהודים מנצחים אותי) אמרו ליה, חד סב הוה להון ושמיה אברהם, ואתיהיב ליה למאה

שנין בר יחידאי וקרביה.
 (אמרו לו סב אחד להם ושמו אברהם וניתן לו בן יחיד אחרי מאה
 שנה והקריבו)
 אמר להון, וקרביה לגמריה.
 (אמר להם הקריבו לגמרי?)
 אמרו ליה לא.
 אמר להו, והא קרביה ולא גמריה ומתעבד להון נסין. אלו קרביה
 וגמריה, על אחת כמה וכמה. וכדון ברא בוכרא אית לי דעתיד
 לממליך תחותי, אלא אנא מקריב ליה, דלמא מתעבד לן נסין.
 (אמר להם והוא הקריבו ולא גמר ונעשה להם ניסים. אילו הקריבו
 וגמר על אחת כמה וכמה. וכמו כן יש לי בן בכור שעתיד למלוך
 תחותי אבל אני אקריב אותו אולי יעשה לנו ניסים).
 הדא דכתיב, "ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו על
 החומה ויהי קצף גדול על ישראל" (שם שם כז). חמה כתיב, שהיה
 משתחוה לחמה. מיד "ויהי קצף גדול על ישראל".

כשנעיין בשאלה למי הקריב מלך מואב את בנו נמצא סתירה בדברי המדרש.
 בקטע הראשון של המדרש נראה שהקריב את בנו לקב"ה כמו אברהם
 אבינו אולם המדרש מסיים בכך שהקריבו לחמה.

המקרא עצמו סתם ולא פירש למי היה קורבן זה. דבר זה תמוה מאוד
 בקריאת הפרק. נראה שהמקרא מתייחס למעשה ההקרבה של מלך מואב
 כמעשה משמעותי מאוד ואיך סתם ולא פירש את משמעות מעשהו?
 גם בגמרא (כפי שצוין לעיל) נחלקו אמוראים האם קרבנו היה לשם שמים
 או לעיני: "רב ושמואל, חד אמר לשם שמים, וחד אמר לשם עבודה זרה".
 (סנהדרין לט, ב).

ונראה שדווקא עמימות זו של המקרא רומזת לסיבת הקצף על ישראל; נוהג
 שבעולם כשאדם רואה חברו מצליח, חוקר מה מקור הצלחתו וירצה לשאוב
 הצלחה מאותו מקור. אם כן מלך מואב ראה את המחנה מולו וחקר אחר מקור
 הצלחתם והעלה שמקור הצלחתם הוא בפניה לאל מסוים, והחליט לפנות גם
 הוא לאותו האל. ברם הוא הבין שהאל המסוים הוא האלוהים שאדום פונים
 אליו. הא-ל העיקרי שמכוחו נראו שלושת הצבאות [ישראל יהודה ואדום]
 פועלים הוא אלוהי אדום.

אם כן מה שראה מולו מלך מואב הוא כוח צבאי שעיקרו ישראל והכוח
 העליון שמכוחו הם פועלים הוא אלוהי אדום מכאן הגיע למסקנה שאלוהי
 ישראל הוא חיי אלוהי אדום.

זהו פשר העמימות במקרא האם מלך מואב הקריב לאלוהי ישראל או לא.

הוא באמת נתכוון להקריב לאלוהי ישראל אלא שהבין שאלוהי ישראל זהו איזו עיז חיי. וזה באור המדרש.

פירוש הכתוב על דרך הפשט

הקב"ה עושה ניסים לישראל במלחמה למען קידוש ה', כמו אצל אחאב שאמרו עבדי מלך ארם "אלהי תרים אלהיהם על-פני חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם-לא נחזק מהם" (מלכים א' כ', כג). לכן 'ויאמר ה' לכן הנני נותנם בידך אף שלא היה מגיע דבר זה לאחאב.

כך היה גם כאן. הקב"ה עשה ניסים לישראל אף שלא היה מגיע להם בזכות עצמם, שהרי יהיה כבוד גדול לאלוקי ישראל בניצחונם של מחנה ישראל ולכן ניבא הנביא לישראל ניצחון מופלא שאינו מגיע להם.

אבל מלך מואב רואה מולו את אדום ואף מנסה להבקיע אל מלך אדום. אולם, מכיוון שמתברר ממעשה הקרבתו של מלך מואב את בנו לחמה שניצחון של ישראל יתפרש כגדולה לעיני הרי אין שום טעם בנס ובניצחון של ישראל, להיפך, הנס הגדול יהיה לשווא. נס זה לא רק שלא יביא לקידוש ה' אלא יגרום לחילול ה' ולכן: "ויהי קצף גדול על ישראל ויסעו מעליו וישובו לארץ".